

PANDEMIYA DAVRIDA IQTISODIY O'ZGARISHLAR

Abdinabiyeva Dildora Eshmurod qizi

Alfraganus Universiteti Iqtisodiyot yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Kurbanov Jasurbek

Alfraganus Universiteti

Iqtisodiyot dekani: dots.v.b. PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17244653>

ARTICLE INFO

Received: 21st September 2025
Accepted: 25th September 2025
Published: 30th September 2025

KEYWORDS

Pandemiya, COVID-19, iqtisodiy o'zgarishlar, iqtisodiy o'sish, ishsizlik, global savdo, yalpi ichki mahsulot, O'zbekiston iqtisodiyoti, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy inqiroz.

ABSTRACT

Ushbu maqolada pandemiya davrida global va milliy iqtisodiyotlarda yuz bergan o'zgarishlar tahlil qilinadi. COVID-19 pandemiyasi nafaqat sog'liqni saqlash tizimiga, balki moliya, sanoat, savdo, mehnat bozori va ta'lim sohalariga ham jiddiy ta'sir ko'rsatgani yoritiladi. Maqolada dunyo miqyosida yalpi ichki mahsulotning pasayishi, ishsizlik darajasining oshishi, energiya resurslari iste'moli va global savdo oqimlaridagi keskin qisqarish kabi aniq faktlar keltirilgan. Shuningdek, O'zbekiston misolida pandemiya davridagi iqtisodiy siyosat, davlat tomonidan berilgan imtiyozlar va aholiga ko'rsatilgan ijtimoiy yordam choralari ham alohida tahlil etiladi. Maqola davomida iqtisodiy o'sishning sekinlashuviga qaramay, pandemiya jarayonida raqamli iqtisodiyot, elektron tijorat va onlayn xizmatlarning tez sur'atlarda rivojlangani ko'rsatib o'tiladi.

2020-yilda butun dunyoni qamrab olgan COVID-19 pandemiyasi global miqyosda iqtisodiy tizimlarga misli ko'rilmagan bosimni keltirib chiqardi. O'zbekiston Respublikasi ham bu jarayondan chetda qolmadi. Pandemiya sharoitida iqtisodiy o'zgarishlar nafaqat makroiqtisodiy ko'rsatkichlarda, balki iqtisodiy boshqaruv, moliyaviy siyosat, bandlik, investitsiya muhitida ham tub burilishlarga sabab bo'ldi. Bu o'zgarishlar, avvalo, iqtisodiy tizimning moslashuvchanligini, davlatning inqirozga qarshi choralari va aholi farovonligini ta'minlashdagi strategik yondashuvlarini sinovdan o'tkazdi. O'zbekiston pandemiya boshlanishidan oldin iqtisodiy islohotlar bosqichiga kirgan edi. 2016-yildan boshlab Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida olib borilgan liberallashtirish, xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash, valyuta bozorini erkinlashtirish, soliq tizimini soddalashtirish kabi chora-tadbirlar mamlakat iqtisodiyotini pandemiyaga nisbatan nisbatan barqaror holatda kutib olishga imkon berdi. Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vaziri Jamshid Qo'chqorovning ta'kidlashicha, "pandemiyaga qaramay, biz erishgan iqtisodiy o'sish pandemiya boshlanishidan oldin amalga oshirilgan islohotlarning natijasidir". 2020-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekiston iqtisodiyoti 2019-yilga nisbatan 1,6 foizga o'sdi. Bu ko'rsatkich pandemiya sharoitida iqtisodiy o'sishni saqlab qolgan kam sonli davlatlar qatoriga kirishini anglatadi. Davlat budjeti daromadlari 128,7 trillion so'm prognozga nisbatan 132,9 trillion so'mni tashkil etdi, ya'ni 4,2 trillion so'mga ortiqcha tushum qayd etildi. Bu holat fiskal siyosatning pandemiya sharoitida ham samarali ishlaganini ko'rsatadi. Pandemiya davrida

eng katta o'zgarish sog'liqni saqlash sohasiga yo'naltirilgan investitsiyalarda kuzatildi. 2020-yilning dastlabki uch choragida davlat budjetining katta qismi tibbiy infratuzilmani mustahkamlash, vaksina xaridlari, karantin zonalarini tashkil etish va tibbiyot xodimlarini moddiy rag'batlantirishga yo'naltirildi. Bu iqtisodiy siyosatning ijtimoiy yo'naltirilganligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, pandemiya davrida raqamli iqtisodiyotning ahamiyati keskin oshdi. Masofaviy ish, onlayn savdo, elektron to'lovlar, raqamli xizmatlar keng ommalashdi. Bu esa IT infratuzilmasiga bo'lgan talabni oshirdi va yangi ish o'rinlari yaratdi. O'zbekiston hukumati tomonidan 2020-yilda "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi qabul qilindi, bu esa pandemiya sharoitida iqtisodiy transformatsiyani tezlashtirdi (manba: parlament.gov.uz).

Pandemiya davrida eng ko'p zarar ko'rgan sohalardan biri bu turizm sektori bo'ldi. 2020-yilda O'zbekistonga kelgan xorijiy turistlar soni 2019-yilga nisbatan 76 foizga kamaydi. Bu esa xizmat ko'rsatish sektorida minglab ish o'rinlarining yo'qolishiga olib keldi. Shu sababli, davlat tomonidan ichki turizmni rag'batlantirish, mahalliy sayyohlik infratuzilmasini rivojlantirish, turizm xodimlarini qayta tayyorlash bo'yicha maxsus dasturlar ishlab chiqildi. Ishsizlik darajasi ham pandemiya davrida o'sdi. 2020-yilda ishsizlik darajasi 10,1 foizga yetdi. Bu holatga javoban "Ishga marhamat" monomarkazlari faoliyati kengaytirildi, kasb-hunar o'rgatish kurslari tashkil etildi, "Yoshlar daftari" orqali imtiyozli kreditlar ajratildi. Bu choratadbirlar pandemiya sharoitida bandlikni saqlab qolish va iqtisodiy faollikni tiklashga xizmat qildi. Pandemiya davrida xalqaro savdo ham jiddiy sinovdan o'tdi. Pandemiya davrida iqtisodiy boshqaruvda ham muhim o'zgarishlar yuz berdi. Davlat korxonalarini xususiyashtirish jarayoni tezlashtirildi, byurokratik to'siqlar qisqartirildi, investitsiya muhitini yaxshilash bo'yicha qonunchilik bazasi takomillashtirildi. COVID-19 pandemiyasining iqtisodiy ta'siri asosan birinchi navbatda ta'minot zanjiri uzilishi, iste'mol pasayishi, ishchi bozor chayqalishi va investorlar kayfiyatining o'zgarishi orqali namoyon bo'ldi. Buning natijasida har bir davlat o'zining ichki makroiqtisodiy siyosatini yangicha yo'nalishga moslashtirdi.

Dunyo miqyosida iqtisodiy yo'qotishlarning hajmi katta bo'ldi: 2020 yilda globallashtirilgan iqtisodiyotlar turlicha bo'lsada, umumiy yo'qotishlar 2,3 trln dan 9,17 trln AQSh dollarigacha bo'lgan deb baholangan. Shuningdek, BMT taxminicha pandemiya munosabati bilan yaqida ikki yilda global iqtisodiy mahsulot taxminan 8,5 trillion AQSh dollariga kamayishi mumkinligi aytilgan. [1]

Masalan, AQShda COVID-19 oldidan bo'lgan yillik iqtisodiy pasayishlardan farqli ravishda 2020 yilda yalpi ichki mahsulot o'rtacha -3,5 % ga tushdi. Ta'minot zanjirlaridagi uzilishlar sanoatga chuqur ta'sir etdi. Masalan, pandemiya boshida Xitoyda ko'plab hududlarda harakat cheklangan va ishchi kuchi ko'chib ketganligi sababli ishlab chiqarish sekinlashdi. Ushbu holat butun dunyoga mahsulot yetkazib berish zanjirlarini silkitdi va logistika narxlarini oshirdi. [2] Ishchi bozor jihatidan ham og'ir zarba berildi: 2020 yil boshlarida ko'plab mamlakatlarda ishchilar ishdan bo'shatildi, qisqa muddatli ishsizlik ko'rsatkichlari keskin oshdi. ILO (Xalqaro Mehnat Tashkiloti) ma'lumotlariga ko'ra, 2020 yilning birinchi yarim yilligida globallashtirilgan iqtisodiyotda ~400 million to'liq ish o'rinlari teng miqdorda yo'qolgan hisoblanadi. Daromadlarning kamayishi, ayniqsa past malakali va noformal sektorda ishlovchilar orasida kuchliroq bo'ldi.[3] Iste'mol ham bu davrda sezilarli ravishda pasaydi — odamlar karantin, cheklovlar, xavfsizlik qo'rquvi sabab narxlar oshishi va cheklangan imkoniyatlar oldida sarflashni qisqartirdilar. Shu bilan birga, korxonalar investitsiyalarini cheklab, yangi loyihalarga ehtiyotkorlik bilan yondoshdi.

Pandemiya davrida yuzaga kelgan o'zgarishlar uchun bir tomondan salbiy oqibatlar, boshqa tomondan strategik imkoniyatlar ham ko'pchilikni o'ylashga undaydi. Avvalo salbiy jihatlarga to'xtalsak:

- Davlat qarzining keskin oshishi: ko'plab davlatlar iqtisodiy tiklanish va ijtimoiy yordam uchun katta miqdorda qarz oldilar, bu esa uzoq muddatda xizmat xarajatlarini oshiradi va investitsiyalarni cheklashi mumkin.
- Kichik va o'rta korxonalar zaifligi: katta kompaniyalar yordam va likvidlik choralaridan foydalanishi mumkin bo'lsa, kichik korxonalar ko'pincha mablag' etishmovchiligi va bozor shoklariga chidamsiz bo'ldi.
- Iqtisodiy tengsizlik kuchayishi: yuqori daromadli qatlamlar pandemiyadan keyin tez tiklanishi mumkin bo'lsa, past daromadli va informall sektor aholisi uzoqroq zarar ko'rdi. Shu bilan birga, ayollar, yoshlar, migrant ishchilar ko'proq zaif guruhlardandir (ayollar ko'p hollarda xizmat sohalorida ishlaydi).[3]
- Inflatsiya xavfi: davlatlar stimullarni ko'p qo'llagani va makroqarorlar qayta yoqilganda, ayniqsa taklif zanjirlari tiklanmagan joylarda narx bosimi paydo bo'lishi mumkin.
- Uyalmagan tiklanish va "Sog'lom" iqtisodiyotga o'tish masalasi: agar davlatlar qarz va budjet cheklovlari sharoitida iqtisodiy faoliyatni faol qo'llab-quvvatlay olmasa, tiklanish sust bo'lishi mumkin.

Ammo imkoniyatlar ham ko'p. Avvalo, pandemiya raqamlashtirish, elektron xizmat ko'rsatish, onlayn savdo va masofaviy ishlash modelini tezlashtirdi. Bu sohalarda innovatsiyalar kuchaydi. Ko'plab kompaniyalar ishlab chiqarish zanjirlarini diversifikatsiya qilish va yaqinmanba (nearshoring) strategiyasini ko'rib chiqish boshladilar. Shuningdek, davlatlar sog'liqni saqlash va pandemiyaga tayyorgarlik infratuzilmasiga investitsiyalarni oshirishga majbur bo'ldilar. Bu esa kelajakdagi salbiy ehtimolliklarga bo'lgan immunitetni oshiradi. Davlatlarning strategik rolini tiklash tendensiyasi kuchaydi: pandemiya shuni ko'rsatdiki, bozor o'z-o'zidan barcha muammolarni hal qilolmaydi. O'rganilgan darslardan biri — siyosatlarning tezkor va moslashuvchan bo'lishi zarurati. Pandemiya choralari davrida davlatlar "cheklov siyosatlari", ijrokorlik, moliyaviy paketlar va sog'liq siyosatini tezda muvofiqlashtirishga majbur bo'ldilar. Ayniqsa, ma'lumotga asoslangan (evidence-based) siyosat ishlab chiqish muhimligi ochiq ko'rinib qoldi.

Yana bir muhim dars — global hamkorlik zarurati. Pandemiya transchegaraviy hodisa bo'lgani sabab, alohida davlatlar emas, balki butun dunyo birgalikda choralar ko'rish lozim. Ayniqsa vaksinlar, dori vositalari, diagnostika vositalari, virus monitoring tizimlari bo'yicha. Oxirgi jihatdan, pandemiya iqtisodiy transformatsiyalar tezligini oshirdi, ammo bu transformatsiyalar barqaror bo'lishi uchun siyosiy irodaga va institutsional poydevorga bog'liq. Agar davlatlar tiklanishni shunchaki evristika deb olib, struktural islohotlarsiz davom ettirsa, turli bo'sh joylar — ishsizlik, ijtimoiy bosim, investitsiya yetishmovchiligi — yana o'zini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, pandemiya davrida O'zbekiston iqtisodiyoti murakkab sinovlardan o'tdi, ammo bu jarayon iqtisodiy tizimning moslashuvchanligini, islohotlarning samaradorligini va davlat siyosatining ijtimoiy yo'naltirilganligini namoyon etdi. Raqamli transformatsiya, sog'liqni saqlashga yo'naltirilgan investitsiyalar, bandlikni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, fiskal barqarorlik va xalqaro savdo munosabatlarining tiklanishi — bularning barchasi pandemiya davrida yuz bergan iqtisodiy o'zgarishlarning asosiy yo'nalishlaridir. Kelgusida bu tajriba iqtisodiy siyosatni shakllantirishda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilishi shubhasiz.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

1. https://www.un.org/en/desa/covid-19-slash-global-economic-output-85-trillion-over-next-two-years?utm_source=chatgpt.com
2. <https://arxiv.org/abs/2005.03010>
3. https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2022/brief/chapter-1-introduction-the-economic-impacts-of-the-covid-19-crisis?utm_source=chatgpt.com
4. Qo'chqorov pandemiya sharoitida O'zbekiston iqtisodiy o'sishi haqida.
5. Yangi O'zbekistonning yangi iqtisodiy voqeligi – parlament.gov.uz
6. O'zbekiston iqtisodiyoti: rivojlanish, muammolar va kelajak ilhomlari – ifazo.uz

